

Орест Красівський

УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЇ: ВІД КОНФРОНТАЦІЇ ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

На розвиток Української революції і хід визвольних змагань першої чверті ХХ ст. суттєво вплинули зовнішні чинники. Її доля від самого початку значною мірою залежала від складного переплетіння інтересів різних країн, однак до планів Антанти не входила підтримка сепаратистських, відцентрових рухів на території колишньої Російської імперії¹.

Намагаючись розірвати міжнародну ізоляцію, уряд УНР і особисто Симон Петлюра вдалися до низки ініціатив задля порозуміння із Заходом: від прямих переговорів з командуванням експедиційного корпусу Антанти в Одесі до скерування у провідні країни

дипломатичних місій. Однак дипломатичні зусилля Директорії не досягли бажаного результату — міжнародного визнання, матеріальної допомоги Україні, що вдалося сусідній Польщі.

Ще наприкінці 1918 р., коли відродилася Польща, Петлюра планував через Варшаву порозумітися з Антантою й таким чином встановити контакти із Заходом й домогтися моральної та матеріальної підтримки. Головний отаман враховував те, що Україну і Польщу поєднує спільна боротьба проти більшовицької Росії, отже, сподівався порозумітися з Ю. Пілсудським, який також підтримував думку про встановлення дружніх взаємовідносин з УНР, але з певними застереженнями щодо територіальних аспектів.

Одним із перших заходів у площині польського напрямку зовнішньополітичного курсу Петлюри була ініційована ним поїздка до Варшави дипломатичної місії на чолі з В. Прокоповичем, яка мала з'ясувати умови угод про спільні дії проти радянської Росії та отримання допомоги. Представник УНР мав аудієнцію в Ю. Пілсудського, зустрічався з керівництвом Міністерства закордонних справ, де обговорювалися пропозиції щодо перемир'я на Волинському фронті, приїзду до Варшави посла УНР. Проте реальних і необхідних домовленостей місія В. Прокоповича не домоглася. Директорія не прийняла умов Варшави, яка претендувала на західноукраїнські землі, оскільки була зв'язана союзом із ЗУНР. Крім того, В. Винниченко і його прихильники, представники соціалістичних партій категорично виступали проти будь-яких угод з країнами Заходу, наполягали на дотриманні декларацій про нейтралітет УНР щодо країн Заходу та більшовицької Росії. Але це не врятувало Україну від агресії з боку більшовицької Москви².

Зрештою, невдовзі відбулися зрушення в українсько-польських взаєминах: 18 січня 1919 р. у Варшаві заснували представництво УНР на чолі з О. Карпинським. Тоді ж з Варшави до Києва прибув спеціальний представник С. Ванькович, який за дорученням польського керівництва провів низку переговорів із зацікавленими державними і політичними діячами, які щораз більше схилялися до думки про те, що головна небезпека незалежності України виходить від Москви.

11 лютого В. Винниченко на знак протесту проти внутрішнього і зовнішньополітичного курсу УНР подав у відставку й виїхав з Києва. Головною фігурою Директорії став С. Петлюра, який прагнув врегулювання відносин з Польщею. Міністр закордонних справ УНР і палкий прихильник зовнішньополітичного курсу Головного

Отаман К. Мацієвич виїхав до Одеси, де провів переговори з командуванням антантівського війська та польським представником, у ході яких заявив про готовність України вести спільні з Антантою і Польщею бойові дії проти більшовиків. 19 лютого до Варшави прибула місія полковника Б. Курдиновського із завданням домогтися від Бельведеру хоча б нейтралітету в українсько-більшовицькій війні. Курдиновський навіть погодився з територіальними претензіями Польщі. Щоправда, його діяльність виявилася безрезультатною, більше того, викликала глибоке незадоволення проводу ЗУНР³.

Наприкінці лютого 1919 р. С. Петлюра особисто виїхав до Галичини, щоб взяти участь у переговорах з представницькою делегацією Антанти на чолі з генералом Бартелемі. Під час переговорів остаточно визначився польський напрям зовнішньополітичного курсу політики і військової стратегії Головного Отамана. На зустрічі з Бартелемі С. Петлюра недвозначно підтримав спробу місії примирити українців з поляками і скерувати польську та українську армії на боротьбу з більшовиками⁴.

Західноукраїнський дипломат і учасник переговорів М. Лозинський у спогадах про переговори в м. Ходорові в лютому 1919 р. зауважив: «Здається, що вже тоді Петлюра був готовий піти на уступки коштом Східної Галичини, щоб за них одержати мир з Польщею і визнання Антанти». Він вважав великою невдачею провал переговорів місії Антанти з представниками ЗУНР, які категорично відмовилися погодитися на територіальні втрати в обмін на перемир'я й припинення війни в момент, коли Галицька армія домоглася помітного успіху в ході наступальної Вовчухівської операції⁵.

Травневі поразки Галицької армії на польському фронті та Армії УНР на більшовицькому і польському фронтах змусили керівництво УНР вжити радикальних заходів. Саме тоді, 24 травня, Б. Курдиновський на переговорах з головою уряду Польщі І. Падеревським підписав угоду, за якою УНР визнала Галичину й Західну Волинь за Польщею. Остання зобов'язалася визнати УНР і надати військову допомогу у війні з Москвою. Тоді ж у Радзивиліві С. Петлюра зустрівся з посланцем Ю. Пілсудського підполковником Заглобою-Мазуркевичем. 31 травня у Львові розпочалися українсько-польські переговори представницької місії під головуванням генерала Армії УНР Сергія Дельвіга, під час якої досягнуто угоди про демаркаційну лінію роз'єднання військ Польщі й Галицької

армії, що залишала за УНР приблизно третину її території на сході. Польща зобов'язалася припинити бойові дії проти ЗУНР та УНР. Проте диктатор ЗУНР Є. Петрушевич і командування Галицької армії категорично відхилили так звану «лінію Дельвіга» й пропозицію щодо закінчення війни⁶.

Події, які сталися у червні 1919 р., значно погіршили становище обох українських державних утворень. Внаслідок поразки Галицької армії в ході Чортківської операції 8–28 червня та постанови Вищої Ради в Парижі від 25 червня про дозвіл Польщі окупувати Галичину до Збруча польські війська витіснили уряд ЗУНР та УГА за межі Галичини на територію УНР.

На початку серпня 1919 р. до Варшави скеровано дипломатичну місію УНР. Її голова, колишній міністр шляхів П. Пилипчик, відразу ж зустрівся з Пілсудським і Падеревським. Зокрема, Начальнику держави він передав листа С. Петлюри, в якому викладалася концепція і перспектива українсько-польських відносин. Оскільки Польща і Україна мали спільного ворога — радянську Росію, ситуація вимагала й спільної зовнішньополітичної та військової стратегії боротьби, «координації і співділення». Головний отаман наголошував на тому, що брак союзу і взаємодопомоги завдавав шкоди державам-сусідам у боротьбі за незалежність. Отже, співпраця і порозуміння між урядами й арміями Польщі та України ставала об'єктивною необхідністю.

Паралельно з місією П. Пилипчука 10?16 серпня у Польщі діяла військова делегація на чолі з полковником Генерального штабу П. Ліпком, яка провела переговори з групою генерала К. Тшаска-Дурського від Війська Польського. У вказівках уповноваженому П. Ліпку Головний отаман зазначив, щоб делегація зверталася до представників Антанти і Польщі з вимогами визволення військовополонених українців, дозволу добровольцям-галичанам вступати до лав Армії УНР, а також не допускати «випадків насилля над українськими громадянами в районах в сучасний момент зайнятих польськими військами» та не перешкоджати транзиту придбаних Україною товарів через територію Польщі. Петлюра рекомендував П. Ліпку звернутися від його імені до Антанти з проханням надіслати групу Червоного Хреста в Україну, відстоювати права і свободи галицьких українців⁷.

Погіршення військово-політичної ситуації в Україні восени 1919 р., коли Армія УНР була змушена вести боротьбу на двох фронтах — більшовицькому та денікінському, змусило Директорію

знову звернутися до Польщі. 26 вересня на спільному засіданні урядів УНР і ЗУНР ухвалено вислати до Варшави нову поважну (38 осіб) Надзвичайну дипломатичну місію, очолювану міністром зовнішніх справ Андрієм Лівичьким, який був палким прихильником союзу України з Польщею і Румунією⁸.

Оскільки в інструкціях для місії уряд УНР висловив небажаність союзної угоди з Польщею коштом Галичини, переговори з самого початку розгорталися складно, хоча особисто Пілсудський сказав Лівичькому про своє прихильне ставлення до польсько-українських переговорів. 28 жовтня українці передали польському урядові декларацію, яка пропонувала насамперед визначити кордони між країнами за етнографічним принципом, а також вимогу про визнання УНР як незалежної й рівноправної держави. Проте польська сторона, знаючи про важке становище УНР на більшовицькому та денікінському фронтах, посилаючись на обіцянки попередніх українських місій, жорстко й ультимативно вимагала визнання українцями належності Галичини до Польщі. Лівичький же неухильно дотримувався вказівок уряду укласти військовий союз, не порушуючи до Паризької мирної конференції проблему кордонів Галичини.

Підсумовуючи діяльність місії за перші тижні перебування в Варшаві, А. Лівичький у звіті уряду УНР щодо переговорів скаржився: «Доводиться констатувати, що основна ідея необхідності признання самостійності України і нав'язання між нею (Польщею — О.К.) і Україною союзних стосунків — зустріла підтримку лише в колах Польської партії соціалістичної, почасти серед людовців (Селянська партія — О.К.). Серед ліберальної буржуазії ідеї ці наражаються на цілий шерех сумнівів, а серед націонал-демократів і консерваторів — то і просто вороже відношення. А треба сказати, що якраз саме на останні кола і опирається сучасний польський уряд. Близькі до уряду націонал-демократи — вважають існування України за явище небажане і агітують за те, аби уряд коштом України мирився б з Денікіним»⁹.

У відповідь на лист з Варшави С. Петлюра 30 жовтня вимагав терміново укласти угоду з поляками. «Загальний стан нашої Республіки вимагає якнайскорішого налагодження польсько-українських відносин... В разі потреби можна йти на поступки, зважаючи на наше становище». На цей крайній крок українська місія пішла лише тоді, коли Армія УНР наприкінці листопада опинилася в катастрофічній ситуації, а Галицька несподівано уклала

перемир'я з Денікіним, що підірвало військово-політичний союз УНР і ЗУНР. 2 грудня 1919 р. А. Лівницький підписав декларацію, згідно з якою задовольнялися вимоги Польщі щодо Галичини. Водночас Варшава обіцяла визнати УНР і надати їй військову допомогу. Проте подальші переговори було призупинено до весни 1920 р. через драматичні події на українсько-більшовицькому фронті.

На початку грудня обезкровлена боями та зменшена епідемією тифу (забрав життя близько 15 тис. вояків) Начальна команда Галицької армії змушена була укласти угоду з командуванням Збройних Сил Півдня України й таким чином вийшла з боротьби. Армію УНР у ті дні затиснули червоні в районі Любара. 6 грудня 1919 р. вона рушила у так званий Перший Зимовий похід у запілля Червоної та Добровольчої армій, а її залишки перейшли кордон з Польщею й були інтерновані. Петлюра відбув до Варшави, а уряд осів у Тарнові. Отже, одним із важливих досягнень українсько-польських переговорів місії А. Лівницького та особисто С. Петлюри було надання Польщею притулку українським військовим частинам. Згідно з домовленостями з Пілсудським на території Польщі сформовано різні угруповання та дві повнокровні дивізії: 3-тя Залізнична генерала О. Удовиченка і 6-та Січова генерала М. Безручка. Туди ж повернулася Армія УНР після Зимового походу, яка майже без перепочинку вступила у нову фазу збройної боротьби з більшовиками.

Як бачимо, від кінця 1918 до початку 1920 р. українсько-польські стосунки зазнали значної еволюції — від збройної конфронтації до порозуміння й усвідомлення необхідності воєнно-політичного союзу, на шляху до якого під тиском складних обставин обидві сторони зробили помітні кроки назустріч. Проводу УНР довелося йти на непопулярні компроміси, зокрема щодо галицького питання, однак Симону Петлюрі вдалося найголовніше — зберегти Армію УНР і підтримувати в українства віру та надію на відновлення незалежності. Реальними кроками до цього стала участь Наддніпрянської армії у визволенні рідної землі влітку 1920 р.

Аналіз зусиль дипломатії УНР та особисто Головного Отамана С. Петлюри врегулювати українсько-польські відносини на основі взаємовизнання й утворення союзу для спільної боротьби з більшовицькою Росією підтверджують давню істину: в політиці немає ані друзів, ані ворогів, а лише інтереси. Справді, впродовж усього 1919 р. наддніпрянський провід намагався створити союз з Варшавою для протистояння Москві, пропонував здійснити спільну стратегічну наступальну операцію разом з Денікіним у серпні

1919 р. й розгромити більшовиків; переконував, що червоні небезпечні як для України, так і для Польщі. Однак Начальник Польської держави Ю. Пілсудський не поспішав робити такі кардинальні політичні кроки.

У ті часи Пілсудський захищав виключно національні інтереси Польщі, більшовицька влада опинилася тоді під смертельною загрозою. Білогвардійські генерали здобували блискучі перемоги. На Москву йшов Денікін, який для остаточного розгрому більшовиків прагнув використати польське військо. За посередництва Антанти і Франції він вимагав від Пілсудського розпочати наступ. Але польський головнокомандувач не бажав успіху Денікіну, оскільки його абсолютно не задовольняла програма анексії білого генерала, яка замикала Польщу в вузьких етнографічних кордонах. Денікін прямо звинуватив Пілсудського у тому, що він допоміг врятувати радянську владу¹⁰

І хоча для Пілсудського радянська Москва не була другом, а Денікін — ворогом, у тій ситуації, зрештою, як і в майбутніх, він керувався насамперед національними інтересами. Навіть позірно потурав більшовикам, воліючи мати справу не з сильною білою, а радше ослабленою антибільшовицькою Росією. Коли ж радянські війська восени 1919 р. спільно з денікінцями завдали важких втрат Армії УНР і впритул наблизилися до польського східного фронту, створивши пряму загрозу Польщі, зовнішньополітичний вектор Ю. Пілсудського повернувся у бік України.

11 березня 1920 р. відновилися переговори місії А. Лівіцького з представниками Польщі, але велися повільно через проблеми кордонів. Крім того, поляки прагнули допомогти визволити від більшовиків лише Правобережну Україну, на яку у неї були певні «історичні права». Лівобережжя поляків не цікавило. Загалом Пілсудський, який міг ігнорувати позицію Антанти, в цій ситуації прислуховувався до її думки, оскільки вона неоднозначно розглядала зовнішньополітичні акції Польщі на Сході. Прем'єр Великобританії Ллойд Джордж рекомендував міністру зовнішніх справ Польщі Патеку утриматися від війни з радянською Росією, зупинивши просування своїх військ по досягненні етнічних кордонів. Франція ж, навпаки, була зацікавленою в допомозі поляків генералові Врангелю й мала у Варшаві власну військову місію, яка схвалила плани воєнних операцій на території України. Отже, в цій ситуації Ю. Пілсудський наказав 18 квітня своїм дипломатам за три дні опрацювати всі угоди з Україною¹¹.

За безпосереднього втручання Ю. Пілсудського і С. Петлюри в переговори й компромісу з обох сторін проект договору після п'ятигодинної зустрічі глав держав у ніч на 22 квітня був таки підписаний головами делегацій А. Лівіцьким і Я. Домбським. Мотиви його підписання і значення для майбутнього України виклав Петлюра у зверненні до українського народу. Він наголошував на тому, що вже три роки український народ, «забутий усіма народами світу», бореться за незалежність і нарешті його змагання «найшли відгук в першу чергу в серцях уже вільного польського народу». Польща визнала незалежність України й «стала на реальний шлях допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з московськими більшовіками-окупантами... Польські війська придуть разом з українськими на терен український як союзники проти одного ворога, а по закінченні боротьби з більшовіками будуть негайно одведені в межі своєї Республіки». Головний отаман закликав українців до боротьби, «поки не буде звільнений від ворогів весь простір України, поки українська Народня Республіка не буде самостійною, і український нарід не буде вільним і незалежним»¹².

Слід додати, що С. Петлюра шляхом визнання Варшавою УНР мав на меті нарешті зламати міжнародну ізоляцію і установити контакти з Антантою. Він не переймався територіальними поступками Польщі, оскільки вважав: передача західноукраїнських земель є тимчасовою і вимушеною акцією заради здійснення головних прагнень — визволення України від більшовиків, про що висловлювався у колі найближчих соратників. Власне, збіг геополітичних і воєнних обставин став головною причиною підписання польсько-українського договору й військової конвенції¹³.

Слід також врахувати, що на позицію польського уряду впливали дипломатичні заходи червоної Москви і харківського уряду Х. Раковського. Ще у грудні 1919 р. від імені Раднаркому Росії глава зовнішньополітичного відомства Г. Чичерин надіслав до Варшави ноту за підписом Леніна і Троцького з пропозицією укласти мир з Польщею. Москва виступила від імені радянських України та Білорусії, заявивши, що заради миру готова піти на територіальні поступки (за рахунок українських і білоруських земель). 2 лютого 1920 р. до польського уряду звернувся з маніфестом Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет, який відмежовував себе від колишнього царського режиму, заявив про своє визнання Польщі, прагнення миру і невтручання в її внутрішні справи.

20 лютого до Варшави надійшла нота Раднаркому радянської України про бажання встановити з Варшавою дружні відносини. Москва і Харків заявили про готовність до переговорів і прагнення мирного співіснування. М. Стахів слушно зауважив, що більшовики «радо хотіли миру з Пілсудським без претензій втручання у справи Польщі, а ніяк не хотіли миру з Директорією УНРеспубліки під проводом Петлюри»¹⁴.

Пропозиції Москви і Харкова по-різному сприймалися державно-політичним проводом Польщі, в якому склалися два напрями щодо вирішення польсько-української територіальної проблеми: соціалістів Ю. Пілсудського і ендеків С. Грабського. Перші вважали за необхідне використати слабкість більшовиків, непевність проводу УНР, щоб приєднати на сході території до Дніпра (належали Польщі до 1772 р.), створити українську й білоруську держави під протекторатом федеративної Польщі. Лівобережна радянська Україна мала залишатися за Московією. Криво С. Грабського вважало можливим прийняття пропозиції Москви й укласти мир з умовою збереження вже зайнятих земель по Березині, Німану, Слуцьку і Збручу.

Готуючи Варшавські угоди на переговорах з місією УНР А. Лівицького, водночас і в нотах до Москви, представники Бельведеру вимагали визнати права Польщі на українські землі до Дніпра, а після їх захоплення передати Правобережжя Україні для утворення національної держави. У відповідь українці заявили: якщо Польща визнає незалежність України, подібні заяви чи плани для УНР неприйнятні. Врешті-решт цей пункт зняли з обговорення, що не сподобалося соціалістам.

Підписаний Варшавський договір складався з політичної угоди, яка мала 9 статей і ухваленої 24 квітня військової конвенції (17 статей). Вважаємо за необхідне розглянути їх детально, оскільки вони означали суттєвий поворот в українсько-польських взаєминах і закладали основу для майбутніх довготривалих відносин, визначали зовнішньополітичну стратегію обох держав. В остаточному тексті політичної угоди зазначалося, що уряд Української Народної Республіки, з одного боку, і уряд Речі Посполитої Польської, з другого, в глибокому переконанні, що кожний народ має природне право на самовизначення та встановлення стосунків із сусідами, й, виходячи з бажання створити підстави для гідного і приятного співжиття на добро і розвиток обох народів, погодилися на наступні постанови: «Визнаючи право України на незалежне

державне існування ... Річ Посполита Польська визнає Директорію незалежної Української Народної Республіки на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою за Верховну владу Української Народної Республіки. Кордони по Збручу й належність австро-російських та зайнятих польськими військами на час підписання договору земель мала бути остаточно визначена пізніше». Спеціальний пункт зазначав, що Польща визнає східні кордони УНР по Дніпру, тобто колишній польсько-російський від 1772 р. Отже, Ю. Пілсудський виявляв готовність допомогти УНР повернути українські землі Правобережжя з Києвом. Визволення від більшовиків Лівобережжя мало стати справою УНР, при цьому допомога Бельведеру не гарантувалася. Уряд Польщі зобов'язався не укладати угоди з іншими державами проти України. Обидві сторони задекларували забезпечити національно-культурні права українців і поляків у своїх державах. Угода оголошувалася таємницею в обох країнах. Її підписали міністри закордонних справ УНР А. Лівницький і Польщі — Я. Домбський¹⁵.

Переговори місії А. Лівницького у Варшаві щодо врегулювання українсько-польських відносин проходили в умовах зростаючої небезпеки на східних кордонах Польщі від більшовицької Росії, на яку Москва скерувала у січні — березні 1920 р. 34 стрілецькі і три кінні дивізії. 10 березня головнокомандувач Червоної армії С. Каменев затвердив план воєнних дій проти Польщі¹⁶. Щоправда, значної переваги радянські війська в Україні не мали (на відміну від Західного фронту М. Тухачевського), але підготовка до війни з Польщею здійснювалася активно. Головним ініціатором війни став В. Ленін та його найближчі соратники Л. Каменев, Г. Зінов'єв, Й. Сталін, які були впевнені: з початком війни під керівництвом компартії в Польщі вибухне народна революція, яка згодом перекинеться до Німеччини і далі в Західну Європу. Лише нарком військових справ і голова Реввійськради республіки Лев Троцький, добре обізнаний з ситуацією на польському фронті, намагався утриматися від поспішних бойових дій.

За цих умов підписання українсько-польської військової конвенції 24 квітня 1920 р., об'єднання збройних сил Польщі з Армією УНР для спільних операцій в Україні було необхідним і надзвичайно важливим. Зауважимо, що на цей крок Пілсудський зважився, незважаючи на застереження Антанти, яка не вважала Україну самостійним чинником у боротьбі з Москвою. Втім, поразка білої армії була очевидною.

Головні пункти військової конвенції передбачали: допомогу Польщі у формуванні та озброєнні на її території української дивізії, спільне ведення бойових дій арміями під загальним польським командуванням, утворення української адміністрації на зайнятій (визволеній) території, підпорядкованій уряду УНР; залізниці підлягали військовому командуванню: українська сторона мала забезпечити польську армію продовольством, організувати евакуацію польських військ після закінчення бойових дій з території України. Конвенцію з українського боку підписали сторони генерал В. Сінклер та підполковник М. Дідковський, які мали спеціальні повноваження уряду УНР¹⁷.

1. *Рубльов О., Реснт О.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. — К., 1999. — С. 178.
2. *Павлюк О.* Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). — К., 1996. — С. 390.
3. *Лісевич І.* Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920 р. — Торунь, 1997. — С. 83–84.
4. *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. — Львів, 1998 — С. 307.
5. *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa.* — Toruń, 1997. — S. 129–133.
6. *Павлюк О.* Названа праця. — С. 381.
7. *Петлюра Симон.* Статті. Листи. Документи. Т. III. — К., 1999. — С. 105.
8. ЦДАВОВ України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 2.
9. Там само. — Арк. 3–4.
10. *Наленич Дарья и Томаш.* Юзеф Пилсудский. Легенды и факты. — М., 1990. — С. 102.
11. *Pruszyński M.* Dramat Pilsudskiego. Wojna 1920. — Warszawa, 1995. — S. 76.
12. ЦДАВОВ України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 8. — Арк. 1–3; Опубл.: *Симон Петлюра.* Статті. Листи. Документи. Т. III. — С. 199.
13. *Каменецький І.* УНР і українська загранична політика між двома світовими війнами // Український історик. — 1993. — Т. 30. — С. 84.
14. *Стахів М.* Україна проти більшовиків. Нариси з історії агресії совєтської Росії. Кн. 3. — Тернопіль, 1994. — С. 91.
15. *Hunczak T.* Ukraine and Poland in documents 1918–1922. Т. II. — New-York; Paris; Sidnej; Toronto, 1983. — P. 33?35.
16. *Каменев С.* Записки о гражданской войне и военном строительстве. Избранные статьи. — М., 1963. — С. 262.
17. *Hunczak T.* Ukraine and Poland in dokumentens 1918–1922. — P. 41–45.